

БІБЛІАГРАФІЧНАЯ ПАДРЫХТОЎКА СПЕЦЫЯЛІСТАЎ ДА РЭАЛІЗАЦЫІ АДУКАЦЫЙНАЙ ФУНКЦЫІ БІБЛІЯТЭКІ

Бібліятэчна-інфармацыйная адукацыя рэалізуецца ў межах пэўнай адукацыйнай прасторы, якая фарміруе новую мадэль падрыхтоўкі бібліятэчна-інфармацыйнага спецыяліста ў адпаведнасці з патрабаваннямі сучаснай інфармацыйнай цывілізацыі. Для асэнсавання канцэптуальнай накіраванасці адукацыі важна ўлічваць, што патрабаванні да сучаснага спецыяліста вызначаюцца як асаблівасцямі самой сферы дзейнасці (унутрысістэмнымі фактарамі), так і рэальнасцямі сацыякультурнага парадку.

Тэхналагічная рэвалюцыя, забяспечыўшы высокі ўзровень развіцця інфармацыйных тэхналогій і распаўсюджвання камп'ютарнай тэхнікі, прывяла да значнага ўзмацнення ролі інфармацыі і ведаў для грамадскага прагрэсу. У новых умовах у бібліятэчнай навуцы і практыцы на светапоглядным узроўні вылучаюцца дзве сістэмы: тэхнакратычная і гуманістычная ідэалогія. Адна з іх грунтуецца на інфармацыйна-сэрвісным падыходзе, другая – на сацыякультурным [1, с. 17]. Інфармацыйная трактоўка сутнасці бібліятэкі сёння з'яўляецца найбольш папулярнай сярод большасці навукоўцаў, кіраўнікоў, практыкаў. С. А. Басаў адзначае, што з энтузіазмам падхапіў эфектны тэзіс ЮНЕСКА «Бібліятэка з'яўляецца сэрцам інфармацыйнага грамадства», бібліятэчная супольнасць у апошнія гады накіроўвае ўсе сваі асноўныя інтэлектуальныя намаганні на абмеркаванне тэхналагічных пытанняў бібліятэчнай работы, выстройвае на інфармацыйнай аснове адукацыйныя праграмы і канцэпцыі бібліятэчнай справы [1, с. 6].

З ім салідарны відны вучоны ў сферы сацыяльных камунікацый А. В. Сакалоў, па сцвярджэнні якога, у пачатку 2000-х гг. адбылася мадэрнізацыя бібліятэчнай адукацыі ў святле міфалагізацыі інфармацыйнага грамадства. Ідзе актыўная дэгуманітарызацыя вышэйшай бібліятэчнай школы, якая характарызуецца выцясненнем традыцыйнага гуманітарнага зместу інфармацыйна-тэхналагічнымі навацыямі [6, с. 140–141]. Сёння тэндэнцыя «інфарматызацыі» бібліятэчнай свядомасці значна ўзмацнілася, змяніліся толькі акцэнты – з праблем аўтаматызацыі спецыялісты

перайшлі на абмеркаванне пытанняў фарміравання электроннага асяроддзя бібліятэкі [1, с. 7], трансфармацыі прафесіі бібліятэкара ў «спецыялістаў па інфармацыйным доступе», «навігатораў у інфармацыі» і г.д. На наш погляд, усё гэта значна абмяжоўвае ролю бібліятэкара. Новыя патрабаванні да бібліятэчных спецыялістаў павінны разглядацца ў кантэксце гуманістычнай місіі бібліятэкі ў сучасным грамадстве. Бібліятэкары павінны быць не проста навігатарамі, перадатчыкамі інфармацыі, а спецыялістамі, якія дапамагаюць развіццю чытачоў, карыстальнікаў праз садзейнічанне ў авалоданні спосабамі набыцця існуючых і генерыраванні новых ведаў, у фарміраванні інфармацыйнай культуры грамадства і кожнай асобы, спецыялістамі, якія ўдзельнічаюць у стварэнні і перадачы ідэй і каштоўнасцей культуры [3].

Грамадства сёння чакае прафесіянала бібліятэчнай сферы з высокім узроўнем не толькі інфармацыйнай, тэхналагічнай, тэхнічнай падрыхтоўкі, але і педагагічнай. У новых сацыяльна-культурных умовах праца бібліятэчнага спецыяліста ўсё больш напаяняецца псіхалага-педагагічным сэнсам і зместам.

Аб'ектыўная неабходнасць якаснай педагагічнай падрыхтоўкі спецыялістаў бібліятэчнай сферы абумоўлена сучаснымі выклікамі грамадства, спецыфікай культурна-гістарычных асаблівасцей развіцця бібліятэк, сучаснымі сацыяльна-палітычнымі перадумовамі ў кантэксце каштоўнасна-мэтавых прыярытэтаў дзяржаўнай сацыяльнай палітыкі, дзе асаблівая ўвага факусіруецца на рабоце бібліятэк як сацыяльнага інстытута, жыццёва важнага кампанента навукі, культуры, адукацыі; інстытута, які забяспечвае прадастаўленне доступу да культурнай і навуковай спадчыны, садзейнічае развіццю эканомікі ведаў, дэмакратычнага працэсу, пераадоленню лічбавай няроўнасці, фарміраванню духоўна багатай, маральна здаровай асобы грамадства.

Аналіз спецыяльнай літаратуры, практыкі работы бібліятэк таксама сведчыць, што ў сучасных умовах педагагічныя функцыі ў дзейнасці бібліятэчных спецыялістаў істотна пашыраюцца і ўскладняюцца, што абумоўлена радамі прычын. Па-першае, гуманізацыя і дэмакратызацыя грамадскага жыцця, прафесійных адносін у розных сацыяльных групах патрабуе павышанай увагі да чалавека, больш прафесійнай работы, фарміравання «суб'ектна-суб'ектных» адносін, супрацоўніцтва з ім. Гэта адносіцца як да чытачоў, карыстальнікаў бібліятэк, так і да работы ў бібліятэчным калектыве. Па-другое, высокія патрабаванні да педагагічнай

падрыхтаванасці сучаснага спецыяліста абумоўлены неабходнасцю ўліку ў прафесійнай дзейнасці шматлікіх арганізацыйна-педагагічных інавацый, неабходнасцю выкарыстання педагагічнага патэнцыялу розных відаў інфармацыйных рэсурсаў (і ў першую чаргу кнігі), і бібліятэчнага асяроддзя, навакольнага сацыякультурнага асяроддзя. Па-трэцяе, пастаяннае пашырэнне і ўскладненне функцый бібліятэк за кошт стварэння на іх базе публічных цэнтраў прававой, экалагічнай інфармацыі, ідэалагічных інфармацыйных цэнтраў патрабуе пастаяннага засваення новых падыходаў і метадык па фарміраванні ў насельніцтва прававой, экалагічнай культуры, фарміраванні сацыяльнай свядомасці мясцовага насельніцтва. Ва ўмовах павышэння неабходнасці забяспечыць даступнасць інфармацыі, ведаў для ўсіх таксама павышаецца роля бібліятэк, а адпаведна і роля карэкцыйна-педагагічных ведаў і ўменняў бібліятэчных кадраў у рабоце з сацыяльна неабароненымі катэгорыямі насельніцтва, з асобамі з абмежаванымі фізічнымі магчымасцямі. І нарэшце, асабліваасцю прафесіі бібліятэкара з'яўляецца неабходнасць пастаяннага самаразвіцця, самаўдасканалення, стварэння педагагічна арганізаванага здароўезберагальнага асяроддзя, што таксама патрабуе пэўных арганізацыйна-педагагічных і псіхалага-педагагічных ведаў і ўменняў.

Названыя абставіны абумоўліваюць неабходнасць пераасэнсавання зместу дзейнасці бібліятэчнага спецыяліста з улікам сучасных сацыякультурных рэалій, а адпаведна і пытанняў падрыхтоўкі бібліятэчных спецыялістаў.

Псіхалага-педагагічная сутнасць бібліятэкара праяўляецца ў выкананні важнейшых функцый выхавання, адукацыі, развіцця асобы з улікам інтарэсаў дзяцей, падлеткаў, дарослых, дапамозе чытачам у іх самарэалізацыі і сацыяльнай адаптацыі, інфармацыйна-асветніцкай рабоце, актыўным далучэнні насельніцтва да працэсу бесперапыннай адукацыі і забеспячэнні для гэтага ўмоў, сацыяльна-педагагічнай падтрымцы людзей з асабліваасцямі фізічнага развіцця і г.д.

Сучасны этап развіцця вышэйшай бібліятэчнай адукацыі ба-зіруецца на выкарыстанні кампетэнтнаснага падыходу, змест якога ў дачыненні да падрыхтоўкі бібліятэчных спецыялістаў разглядаўся ў шматлікіх публікацыях [4]. Вышэйшыя навучальныя ўстановы культуры і мастацтваў, і ў прыватнасці БДУ культуры і мастацтваў, выконваюць заказ дзяржавы на падрыхтоўку

высокакваліфікаваных спецыялістаў праз адукацыйныя стандарты, пабудаваныя на кампетэнтнаснай аснове. У заказе вылучаюцца акадэмічныя кампетэнцыі будучых спецыялістаў, якія ўключаюць веды і ўменні па засвоеным дысцыплінам, здольнасці і ўменні вучыцца; сацыяльна-асобасныя кампетэнцыі, што ўключаць культурна-каштоўнасныя арыентацыі, веданне ідэалагічных, маральных каштоўнасцей грамадства і ўменне кіравацца імі; прафесійныя кампетэнцыі – веды і ўменні фармуляваць праблемы, вырашаць задачы абранай сферы прафесійнай дзейнасці. Згодна са стандартам, універсітэт прадастаўляе магчымасці авалодання будучымі спецыялістамі бібліятэчнай сферы разнастайнымі відамі педагагічнай дзейнасці, пашырае падрыхтоўку спецыялістаў па новых спецыялізацыях, якія маюць педагагічную накіраванасць, напрыклад, «бібліятэкар, бібліёграф, выкладчык беларускай мовы», «бібліятэкар, бібліёграф, менеджар» (спецыялізацыі «маркетынг бібліятэчнай справы», «культурна-дасугавая дзейнасць», «бібліятэчнае абслугоўванне дзяцей і юнацтва» і інш.). Ажыццяўляецца падрыхтоўка спецыялістаў па другой ступені навучання – магістраў гуманітарных навук, адной са сфер дзейнасці якіх прадугледжваецца непасрэдна педагагічная.

Разам з тым ні ў дзяржаўным стандарце, ні ў спецыяльнай літаратуры не раскрываецца змест паняцця *педагагічная кампетэнтнасць бібліятэчнага спецыяліста*. Мы прапануем пад зместам гэтага паняцця разумець сукупнасць прафесійна-важных тэарэтычных ведаў у сферы псіхалогіі і педагагікі, сфарміраванасць практычных уменняў і навыкаў, а таксама пэўны ўзровень развіцця прафесійна важных якасцей асобы, якія адлюстроўваюць гатоўнасць і здольнасць спецыяліста прымаць педагагічна ўзважаныя рашэнні ў рэальных умовах соцыуму, вырашаць з высокай эфектыўнасцю ўвесь комплекс псіхалага-педагагічных задач, якія ўзнікаюць у працэсе яго бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасці, даваць педагагічную ацэнку адбываючымся ў ёй працэсам.

Зыходзячы з дадзенага азначэння, можна вылучыць асноўныя кампаненты педагагічнай кампетэнтнасці асобы бібліятэчнага спецыяліста: матывацыйны (каштоўнасна-сэнсавы), які ўключае сукупнасць каштоўнасных арыентацый, здольнасць асэнсаваць сваю ролю як спецыяліста ўстанова сацыякультурнай і адукацыйнай сферы, матываванасць бібліятэчнага спецыяліста на выкарыстанне педагагічных метадаў, прыёмаў ва ўзаемадзеянні з

чытачамі, карыстальнікамі бібліятэкі, аказанне дапамогі ў задавальненні, фарміраванні, узвышэнні іх інфармацыйных патрэбнасцей, развіцці асобы і г.д.; кагнітыўны (гнастычны), які ўяўляе сабой цэласную практыка арыентаваную сукупнасць псіхалага-педагагічных ведаў у галіне педагогікі сацыяльнага развіцця асобы, бібліятэчнай педагогікі, уяўленняў аб асаблівасцях асобы карыстальніка, заканамернасцях працэсу адукацыі, выхавання, развіцця ва ўмовах бібліятэкі, асаблівасцях педагагічнага ўздзеяння розных відаў інфармацыйных рэсурсаў на асобу, арганізацыі працэсу навучання розных груп карыстальнікаў, аб магчымасцях садзейнічання адукацыі і самаадукацыі сродкамі бібліятэчна-інфармацыйнай работы, стварэння і выкарыстання педагагічна камфортнага асяроддзя бібліятэкі і г.д.; дзейнасці, які прадугледжвае авалоданне ўменнямі і навыкамі ажыццяўляць педагагічна арыентаваны працэс ва ўмовах бібліятэкі, авалоданне навыкамі зносін, камунікатыўнасці, талерантнасці, спосабамі педагагічнага забеспячэння працэсу фарміравання інфармацыйнай, прававой, экалагічнай культуры, культуры чытання розных катэгорый насельніцтва, ажыццяўлення асветніцкай дзейнасці, далучэння карыстальнікаў да важнейшых дасягненняў нацыянальнай і сусветнай культуры, ажыццяўлення суб'ектна-суб'ектнага ўзаемадзеяння, супрацоўніцтва з карыстальнікамі бібліятэкі, партнёрамі, калегамі і г.д.; асабовы, які характарызуецца наяўнасцю прафесійна важных асабовых якасцей, якія забяспечваюць авалоданне і магчымасці выкарыстання педагагічных ведаў і ўменняў; рэфлексіўны, які характарызуецца сукупнасцю здольнасцей прадугледжваць, ацэньваць уласную дзейнасць, выбіраць стратэгію і распрацоўваць праграму прафесійнага самаразвіцця.

Параўнанне зместу разглядаемай кампетэнцыі з выкладзенымі ў Адукацыйным стандарце па падрыхтоўцы бібліятэчных спецыялістаў патрабаваннямі да прафесійных кампетэнцый у сферы педагагічнай дзейнасці сведчыць аб іх значным абмежаванні ў нарматыўным дакуменце.

Фарміраванне інавацыйнай мадэлі навучання магчыма толькі пасля дакладнага даследавання прадметнай сферы. Даследаванні ў гэтым напрамку прадыхаваны не толькі патрэбнасцямі ўнутрынавуковай рэфлексіі, яны актуальны і ў практычным плане ў кантэксце адукацыйнай дзейнасці выкарыстання дзейнага падыходу.

Падрыхтоўка бібліятэчных спецыялістаў да педагагічнай дзейнасці здзяйсняецца комплексна ў працэсе вывучэння агульнапрафесійных і спецыяльных дысцыплін. Асаблівая роля адводзіцца псіхалага-педагагічным курсам – «Педагагіка», «Агульная псіхалогія», «Узроставая псіхалогія», «Сацыяльная псіхалогія». Менавіта ім належыць сістэмаўтваральная функцыя ў фарміраванні педагагічнай кампетэнтнасці будучых бібліятэчных спецыялістаў.

Разам з тым значным педагагічным патэнцыялам валодаюць і спецыяльныя бібліяграфічныя курсы. Педагагічная складаючая бібліяграфічнай дзейнасці заключаецца ў імпліцытнай прысутнасці адукацыйнай функцыі ў бібліяграфічнай інфармацыі. Патрэбнасць у ведах, недахоп ведаў аб чымсьці, імкненне чалавека атрымаць інфармацыю аб гэтых ведах з'яўляецца прычынай развіцця сацыяльных, дакументных, бібліяграфічных камунікацый. Бібліяграфія сфарміравалася як структура, якая аказалася здольнай дапамагчы ў задавальненні гэтай патрэбнасці. Яна выпрацавала спецыфічныя сродкі, якія арганізуюць веды, накопленыя чалавецтвам, дакументальна аформленыя і дазваляючыя чалавеку арыентавацца ў іх. Э. К. Беспалава, аналізуючы сучасны этап метадалагічнага асэнсавання бібліяграфіі, лічыць, што «ёсць агульная катэгорыя і найбольш значная культурна-гістарычная рэалія, якая задае сэнс інфармацыйным працэсам. Гэта – веды. Бібліёграфы доўга аддавалі перавагу сістэме «дакумент», «дакумент – спажывец», вельмі робка ўваходзілі ў свет ведаў. Але яшчэ В. Г. Анастасевіч ў пачатку XIX ст. пісаў, што бібліяграфія – гэта навука ведаць кнігі па іх змесце. Адсюль бяруць пачатак некаторыя метады і метадыкі бібліяграфіі» [2, с. 67].

У бібліяграфічнай дзейнасці веды перадаюцца, як указвае В. П. Лявонаў, «у інфармацыйнай упакоўцы» з выкарыстаннем бібліяграфічных метадаў, па правілах бібліяграфічнага згортвання і ў стандартным выглядзе з мэтай далейшага выкарыстання [5, с. 63]. Важным момантам у разважаннях аўтара з'яўляецца разглядаемая ім класіфікацыя ведаў на аб'ектыўныя, якія змяшчаюцца ў масіве дысцыплінарных публікацый, і суб'ектыўныя, асабовыя, у складзе якіх вылучаюцца нефармалізаваныя веды. Апошнія, па меркаванні В. П. Лявонава, справядліва было б назваць уменнямі і навыкамі, чалавечым вопытам, якія ў прафесійнай супольнасці перадаюцца ад настаўніка да вучня шляхам паказаў, сумеснага пошуку і аналізу поспехаў і памылак [5, с. 64].

Функцыянаванне бібліяграфічнай інфармацыі ў сістэме «дакумент – спажывец», «тэкст – спажывец», «аб'ектыўныя веды – спажывец», дваістасць бібліяграфічнай інфармацыі як спецыфічная яе якасць якраз і заключаецца ў тым, што арыентацыя ў сістэме інфармацыі, аб'ектыўных ведах ажыццяўляецца не проста на падставе якіх-небудзь абстрактных, ідэальных, прыдуманых чалавекам крытэрыях, а ў суадносінах з патрэбнасцямі грамадства, асобных груп і канкрэтных людзей у той ці іншай інфармацыі, ведах, іх магчымасцямі і здольнасцямі ўспрымаць і засвойваць прапанаваную інфармацыю, так як інфармацыя можа быць даступна ўсім, а «магчымасці пераўтварыць яе ў веды індывідуальны і звязаны з асабістым вопытам і здольнасцямі» [6, с. 63].

Пашыраюць пазнавальныя магчымасці бібліяграфічнай інфармацыі і такія яе якасці, як комплекснасць, якая праяўляецца ў здольнасці цэнтрыраваць вакол сябе інфармацыю іншага роду, якая раскрывае асноўны сэнс бібліяграфіруемага дакумента (першасную інфармацыю з дакументаў у форме анатацый і рэфератаў, ацэнку інфармацыі, канцэптаграфічную інфармацыю, дапаўняльную інфармацыю аб аўтары і г.д.); камунікатыўнасць, якая праяўляецца ва ўстанаўленні сувязі паміж бібліёграфам і спажывцом у мэтах абмену інфармацыяй, а таксама аказання ўздзеяння на інфармацыйныя інтарэсы, устаноўкі спажывцоў з дапамогай характарыстыкі, групоўкі дакументаў, перапрацоўцы інфармацыі ў адпаведнасці з патрэбнасцямі; універсальнасць, якая праяўляецца ва ўзаемасувязі з усімі галінамі ведаў і чалавечай дзейнасці, дзякуючы адлюстраванню дакументаў рознага зместу, на розных матэрыяльных носбітах, засваенню ўсіх відаў сацыяльнай камунікацыі.

Садзейнічанне ў арыентацыі, задавальненні грамадскіх патрэбнасцей у дакументальна-фіксаваных ведах і непасрэдная рэалізацыя якасцей бібліяграфічнай інфармацыі ажыццяўляецца з дапамогай спецыяльных метадаў бібліяграфічнай дзейнасці, сярод якіх выдзяляюцца метады бібліяграфічнага згортвання, рэкамендацыі, бібліяграфічнай групоўкі, ідэнтыфікацыі, абвясчэння (камунікацыі).

Асэнсаванне педагагічнай сутнасці бібліяграфічнай дзейнасці (кагнітыўна-матывацыйны кампанент падрыхтоўкі будучых спецыялістаў), а таксама практычнае авалоданне яе метадамі па рэалізацыі пазнавальнай, камунікатыўнай, каштоўнасна-

арыентацыйнай функцый бібліяграфічнай інфармацыі (дзеясны кампанент) дазволіць рыхтаваць і выкарыстоўваць бібліяграфічныя прадукты і паслугі з мэтай вырашэння задач сацыякультурнага, педагагічнага парадку праз садзейнічанне развіццю творчых сіл і здольнасцей чалавека, задавальненне і ўзвышэнне яго патрэбнасцей, арыентаванасць на агульначалавечыя фундаментальныя каштоўнасці і перадавыя навуковыя метады засваення, развіцця гэтых каштоўнасцей ў працэсе сацыялізацыі чытачоў, карыстальнікаў бібліятэк.

1. *Басов, С. А.* Библиотека : формирование базовых ценностей на переломе эпох / С. А. Басов // Роль библиотеки в формировании социально-культурного пространства территории : сб. науч. тр. / Гос. публ. науч.-техн. б-ка Сиб. отд-ния РАН ; отв. ред. Е. Б. Артемьева. – Новосибирск : ГПНТБ СО РАН, 2009. – С. 3–23.

2. *Беспалова, Э. К.* Библиография : новый этап осмысления / Э. К. Беспалова // Библиография. – 2005. – № 1. – С. 65–67.

3. *Зыгмантовіч, С. В.* Кадры бібліятэк як суб'ект культурна-інфармацыйнага развіцця грамадства / С. В. Зыгмантовіч // Миссия библиотек в формировании интеллектуального потенциала общества : материалы Междунар. науч. конф., Минск, 4–6 дек. 2006 г. [Электронный ресурс] НББ. – Мінск : НББ, 2007. – 1 электрон. опт. диск (СД-РОМ).

4. *Зыгмантовіч, С. В.* Прафесійная падрыхтоўка будучых бібліятэкараў : кампетэнтнасны падыход / С. В. Зыгмантовіч // Весн. Беларус. дзярж. ун-та культуры і мастацтваў. – 2005. – № 2. – С. 101–107; *Елепов, Б. С.* Компетентность і компетенции библиотечного специалиста : как и зачем их оценивать / Б. С. Елепов, Е. М. Крючкова // Библиотековедение. – 2009. – № 3. – С. 115–134; *Яцевич, Н. А.* Компетентностный подход к подготовке специалистов по АБИС / Н. А. Яцевич. – URL: www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/2007/174.pdf.

5. *Леонов, В. П.* Библиография как профессия / В. П. Леонов. – М. : Наука, 2005. – 128 с. – (Книжная культура в мировом социуме: теория, история, практика).

6. *Соколов, А. В.* Постсоветские библиотекари : социально-психологические очерки / А. В. Соколов. – СПб. : КОСТА, 2008. – 296 с.